

KAS TAS *FAILAS*? KAS TA *BYLA*? KAS TAS *TVARKINYS*? O GAL KITI TERMINAI BŪTŲ GERESNI?

Stasys Zajankauskas

Kompiuterių technikos sąvoką, angliškai vadinamą terminu *file*, jau ne vieną kartą bandyta pavadinti lietuviškai. Pradėjus be atodairos diegti naują, nepakankamai aptartą, toli gražu netobulą ir Lietuvių kalbos instituto Terminologijos skyriui nepriimtina terminą *byla*, vėl verta pasvarstyti, ar nerastume kito, galbūt tinkamesnio. (Dar žr. "Gimtoji kalba", 1995, Nr. 4, P. 21–22, kur, kiek suprantu, siūloma vartoti terminą *aplankas*, be to, kritikuojami ir kai kurie kiti kompiuterių technikos terminai.)

Angliškas terminas *file* yra daugiareikšmis žodis. Jis pavadina ir dildę, ir (ko nors) giją ar siūlą, ir virbalą ar vielą dokumentams suverti (kad būtų palaikoma reikiama jų tvarka), ir aplanką, spintą, dėžę ar stalčių dokumentams (laiškams, laikraščiams, kortelėms, plokštelėms ar magnetinėms, optinėms laikmenoms) tvarkingai laikyti; pavadina ir tokiu būdu laikomus pačius tokius rinkinius, taip pat tvarkingą ko nors gretą, eilę, vorą ar rikiuotę. Taigi svarbiausieji šios sąvokos požymiai būtų tam tikros *aibės*, *sankaupos* ar *rinkinio* buvimas ir būtinai *sisteminė jų sandara* (pavyzdžiui, dildės danteliai dažniausiai yra eilėmis).

Manychiau, kad prireikus bendriausiai pavadinti bet ką, kas sutelkta ir sutvarkyta, galėtų tikti lietuviškas *file* atitikmuo tiesioginis vertinys *tvarkinys*, dabar dar tik aibių teorijos terminas, reiškiantis *visiškai arba iš dalies apibrėžtos sandaros aibę*. Deja, jau ne viename leidinyje terminas *tvarkinys* nepagrįstai vartojamas pavadinti *ruošiniui* (*šablonui*) (žr. Stanaitis Č. *Tekstų procesorius WORD 6.0 for WINDOWS*. – Kaunas: Noreikiškės, 1995)

arba net bet kuriai išstatai (žr. Veidaitė T. *Microsoft WORD 6.0 tekstų rengimo sistema MS-DOS terpei*. – Vilnius: Baltic Amadeus, 1995: – “ženklų tvarkiniai”, “šrifto tvarkiniai”, “ženklų dydžio tvarkinys”, “kursyvo tvarkinys” (o ne “šriftas”, “ženklų dydis”, “kursyvas”?!), “pastraipų tvarkiniai”, “sekcijų tvarkiniai”).

Kompiuterių reikaluose terminas *file* pavadina kur kas labiau apibrėžtą sąvoką. Štai pirmaujančios pasaulyje kompiuterių programų kūrėjos – firmos Microsoft – leidyklos išleistas žodynas “*Microsoft Press computer dictionary: the comprehensive standard for business, school, library, and home*” (1991 m.) teikia: “*file* – visas įvardytas informacijos rinkinys, toks kaip programa, programos naudojamas duomenų rinkinys arba vartotojo sukurtas dokumentas; ir tai yra pagrindinis laikomasis/saugomasis informacijos vienetas (...)”. (Čia apibrėžta minint daugiau išorinius, kompiuterių vartotojo lengvai suprantamus sąvokos požymius.)

Pavarčius ne vieną originalią anglišką kompiuterių technikos knygą matyti, kad visuotinai sutariama, jog “*failą*” sudaro “*įrašai*”, o “*įrašą*” (*įrašo*) “*laukai*” (kurie atitinka fizinius tam tikros laikmenos įrašo laukus). Knygoje “*R. H. Blissmer. Introducing computers: concepts, systems and applications, 1989–1990*” “*failas*” apibrėžiamas kaip “*duomenų rinkinys iš įrašų ir laukų, laikomas/saugomas kaip viena apdorojamoji visuma. (...) Tai paprasčiausiai organizuotas įvardijamasis informacijos rinkinys*”.

Laukas – duomenų/informacijos vienetas/elementas, toks kaip simbolių grupė, sudaranti kurį nors vieną mažiausiąjį prasminį informacijos sandą (žr. Floyd N. A. *Essentials of Information Processing, 1991*). Pavyzdžiui, tai galėtų būti pašto adreso “*asmens laukas*”, “*gatvės laukas*” arba “*miesto ir šalies laukas*”.

Įrašas – logiškai susijusių laukų rinkinys (grupė), sudaranti tam tikrą vieną visumą. Pavyzdžiui, tai galėtų būti vienas visas pašto adresas jų rinkinyje. (Beje, vienas pašto adresas negalėtų būti laikomas “*bylos*” ar “*aplanko*” dokumentu.)

Tada “*failas*” – logiškai susijusių įrašų rinkinys. Pavyzdžiui, gali būti “*adresų failas*”, kur yra įrašyti reikiami pašto adresai, bet gali būti ir “*asmenų failai*”, “*gatvių failai*”. (Tai jau atskiras įvardijamas dokumentas.)

Taigi apibendrinant galima sakyti, kad norminamasis terminas turėtų pavadinti *visą atskirąją savitai įvardijamą programinių įrašų seką, laikomą/saugomą išorinės (pastoviosios) atminties įtaisuose*. Kitaip sakant, turėtų reikšti informacijos laikymo tam tikrose laikmenose vienetą – *laikomąjį vienetą, saugomąjį vienetą, įrašomąjį vienetą*, gal dar *sistemiškos sąrangos vienetą*. Be to, matyti, kad, pavyzdžiui, terminas *įrašas* jau yra užimtas.

Vertėtų atsigręžti ir į įdėtas lietuviško termino paieškų paštangas, raidą.

“*Rusų–lietuvių kalbų politechnikos žodyne*” (1984 m.) šios sąvokos nėra. “*Rusų–lietuvių–anglų kalbų skaičiavimo technikos terminų žodyne*” (1971 m.) pačio anglicizmo *failas* dar neįsileista, teikiama: *file* – *kartoteka, masyvas, pilnas rinkinys, stelažas, išorinė atmintis, susiuvimas, įsegimas, tvarkyti*. (Nemanyčiau, kad visi šie atitikmenys yra tikslūs ir būtini.)

Prieš dešimtmetį išleistoje verstinėje knygoje “*S. Lavrovas. Pagrindinės programavimo kalbų sąvokos ir konstrukcijos*” (1985 m.; vertėjas – V. Tumasonis, redaktorė – A. Palaimaitė) be dvejonių vartojamas terminas *teka* (pagal graikų žodį, reiškiantį *saugyklą*). Tačiau lengva suvokti, kad galimas ir lietuviškos kilmės žodis *teka*, galintis reikšti *tėkmę* ar *tvarkingą seką*. Ar nebūtų buvę galima tenkintis tuo trumpu terminu? (Kolegas skatinau jį vartoti, įrašiau į kai kuriuos metodinius leidinius. Deja, neprigijo, nes pastangos buvo labai vienišos. Kalbininkams netinka įžvelgiama graikiškoji kilmė.)

Kažkuriame naujame žodyne greta *failo* jau įrašytas ir naujažodis sinonimas *rinkmena*, viliantis, kad šis terminas su terminu *duomenų laikmena* – informacijos laikymo/saugojimo dirbiniu – sudarys tam tikrą sistemą. Tačiau vargu ar bus čia tobula sistema? Terminas *laikmena*, be abejonės, prigis, nors jo orientuojamoji funkcija yra silpna, o gal net abejotina. Bet tarkim, kad *laikmena* tai ne tai, kas *laikoma*, ne *laikomasis vienetas*, o tai, kas ką nors *laiko/saugo*. Tada vėl gretinant, *rinkmena* galėtų reikšti tik tai, kas ką nors *renka*, o reikėtų, kad reikštų *rinkinį*. Šiaip *rinkmena*, manyčiau, reiškia *renkamąjį vienetą*, o ne *rinkinį*.

“*Tarptautinių žodžių žodyne*” (1985 m.) (toliau – TŽŽ), žinoma, tinka rašyti: “*failas [angl. file – (dokumentų) aplankas; karto- teka] – vienodos struktūros (dabar kažin? – St. Z.) ir vieno naudo- jimo būdo duomenų, susijusių su tam tikra tema arba problema, san- kaupa, kuri duomenų apdorojimo procese traktuojama kaip vie- na visuma*”. Vertas dėmesio “*Informacijos terminų žodynas*” (1993 m.) (toliau – ITŽ) be viso šito dar pabrėžia labai svarbų dalyką, kad tai “*įrašai, išlaikyti laikmenoje*”, ko negali išreikšti net angliškasis kompiuterių technikos terminas *failas*. “*Matematikos terminų žodyne*” (1994 m.) *file – paketas*. “*Anglų-lietuvių MS-DOS ter- minų žodynelis*” (1991 m.) šį terminą apibrėžia trumpai, bet ne- drūtai: “*file – failas; įrašų seka, aibė*”.

Dabar bandomo diegti termino *byla* pirma reikšmė vis dėlto yra *teismo procesas*! Matyt, ne visiems tas žodis grasus. Tuo tar- pu jau minėtame ITŽ termino *byla* išvis nėra, o “*dokumentų rin- kinys kuriuo nors vienu klausimu*” bei “*aplangas su šiais dokumen- tais*” įvardytas kaip *dosjė*. Beje, ne kitaip ir 10 metų senesniame “*Mokslinės ir techninės informacijos terminų žodyne*” (1983 m.) (to- liau – MTITŽ). Tam tikrame raštinės dokumentų rinkinyje (segtuve ar aplanke), dar pavadinamame *byla*, dažniausiai susegama daug dokumentų, tuo tarpu čia nagrinėjama sąvoka reiškia iš esmės *vieną įvardytą dokumentą*. Jokia *byla*, joks *aplangas*, galintys reikšti nebent tai, kas dabar vadinama *katalogu*, čia neturima galvoje.

Atrodytų, kad labiausiai vertas dėmesio *failo* pakaitas būtų patogiai tariamas savarankiškas lietuviškas naujažodis *sauginys*, kuris reikštų *saugomąjį vienetą*. Pasirodo, kad šis terminas jau yra įrašytas minėtame ITŽ (dešimtmečiu anksčiau tai buvo *sau- gojimo vienetas* – žr. MTITŽ). *Saugojimo vienetas*, o dabar *saugi- nys* reiškia “*vieną dokumentą arba kelis dokumentus, laikomus at- skiru apskaitos vienetu saugykloje*”. Na, o jeigu laikmenoje?! Ma- nyčiau, kad esmė ta pati. Terminas būtų (*kompiuterinis*) *sauginys*. Deja, iš ITŽ aiškiai matyti, kad per dešimtmetį nuostatos yra pa- kitusios, ir terminas *informacijos saugojimas* tapęs neteiktinu. Dabar reikia vartoti terminą *informacijos laikymas*! Bet juk ir saugykloje sauginiai iš esmės tik laikomi, ir tiek. Ar būtinai turi

stovėti sargyba? Manychiau, kad nesmerktinas ir sinonimimis terminas *informacijos saugojimas*.

Antra vertus, jeigu *saugykloje* saugomas vienetas yra *sauginys*, tai *laikmenoje* laikomas vienetas gal galėtų būti *laikiny* (arba *laikmuo*)? Turėtume naują terminą (*kompiuterinis*) *laikiny*, terminą (*kompiuterinė*) *laikmena* ir gal net ne dviejų, o jau keturių terminų tam tikrą sistemą.

Vokiškasis atitikmuo *Datei* tikriausiai reiškia *duomeniją*, *duomenynę* ar *duomenyną*. Prancūziškasis atitikmuo *fichier*, reiškiantis *kartoteką*, nėra labai taiklus.

Rinktis yra iš ko. Manychiau, kad *sauginys* ir *tvarkinys* būtų tiksliausiai orientuojantys terminai. Jų reikšmės pakankamai abstrakčios, ir jie galėtų tikti dar ne vienu atveju.

Tinkamiausias būtų žodis, iš karto teigiantis visas sąvokos reikšmines šalis: tai yra atskiro programinio ar kompiuterinio dokumento *įrašiny* (*įrašas*), kuriam suteikiamas savitas vardas. Kaip minėta, to negali nė pats angliškasis *file*! *Sauginys* tą netiesiogiai teigtų! O *tvarkinys* būtų tik tiksliausias vertinys, vartotinas tik bendriausiomis daugiareikšmio angliško žodžio reikšmėmis.

Yra įsikandusių tą *failą*. Vis dėlto manychiau, kad galima nū tarti, ką jau dabar derėtų vartoti bent jau lygia verte su *failu*. *Failas* nėra toks terminas, kaip *voltas*, *amperas*, *būtas*, *baitas*. Tai eilinis angliškas terminas, besibraunantis į lietuvių kalbą dėl mūsų tingumo, abejingumo kalbai, įskiepyto ir tebeskiepijamo “nepilnavertiškumo komplekso”, “liokajaus komplekso”.

Siūlau vietoj termino “*failas*” vartoti tiksliai orientuojantį, patogiai tariamą (iš esmės kaip dviejų skiemenų) terminą “*sauginys*”. Terminą “*aplankas*” būtų galima vartoti tik vietoj termino “*katalogas*”.

Ačiū kalbininkui K. Gaiveniui, nuoširdžiai padėjusiam šiuos siūlymus sukonkretinti, iš karto atmetant dar kai kuriuos kitus siūlytus pakaitus.

Įteikta 1995 m. gruodžio mėn.

WHAT DOES THE TERM *FILE* AND PLENTY OF PROPOSED LITHUANIAN SUBSTITUTES MEAN?

Summary

The article is devoted to search for Lithuanian term suitable to substitute English computer term *file*. The concept denoted by the English term is disclosed, development of previously used Lithuanian terms is analysed. New term *sauginys* is proposed on the basis of reveal of the concept. Terms *tvarkinys*, *ruošinys*, *aplankas*, and *išstata* as substitutions for terms (*file*), *template*, *directory*, and *setting/option/set up* accordingly are discussed as well.